

Trīs Latvijas pie vēlēšanu urnām: augošā, sarūkošā un aizbraukusi

Rekordzemais kopējais līdzdalības rādītājs slēpj ļoti atšķirīgas tendences Pierīgā, sarūkošajās teritorijās un diasporā.

05.10.2026

Autori: Sanda Liepiņa, Ivo Rollis

Ar 51,79% līdzdalību 15. Saeimas vēlēšanas ir to Saeimas vēlēšanu vidū, kurās balsoja vismazāk vēlētāju. Piedalījās 806 641 cilvēks, par 109 727 mazāk nekā 2022. gadā. Rezultāts ir zemāks arī par 2018. gada 54,56%. Tomēr šis kopējais rādītājs nerāda vienu lielu „pazudušo” vēlētāju grupu vai Latvijas mēroga vēlētāju apātijas vilni. Aiz tā slēpjas vismaz trīs atšķirīgi procesi, un katram vajadzīgs cits risinājums: ļoti zemā diasporas līdzdalība, 2022. gada neparasti augstās mobilizācijas noplākšana un dziļāks līdzdalības kritums daļā novecojošo un sarūkošo teritoriju. Turklāt aiz kopējā līdzdalības krituma slēpjas būtiskas teritoriālas un demogrāfiskas atšķirības. Tāpēc svarīgs ir ne tikai jautājums „kur palika vēlētāji?”, bet arī – kurās sabiedrības grupās un teritorijās līdzdalība mainījās visvairāk.

Diaspora: vēlētāju vairāk, balsotāju mazāk

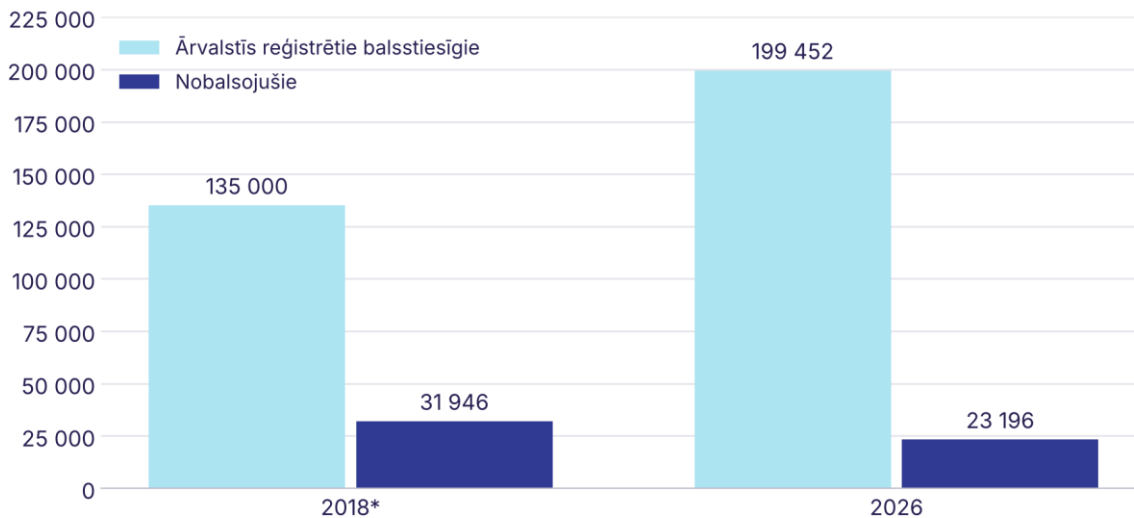
Lielākās ilgtermiņa pārmaiņas notiek ārvalstīs. Kopš 2018. gada ārvalstīs reģistrēto balsstiesīgo skaits audzis no aptuveni 135 000 līdz 199 452 (2026. gadā), bet nobalsojušo skaits samazinājies no 31 946 līdz 23 196. Līdzdalība ārvalstīs kritusies no 23,7% līdz 11,6%: šogad nobalsoja aptuveni katrs deviņais.

Tas jūtami pazemina kopējo rādītāju. **Ja ārvalstu vēlētājus neskaita, līdzdalība Latvijā 2018. gadā bija 57,5%, 2022. gadā 64,5%, bet 2026. gadā 57,7%.** Starpība starp līdzdalību Latvijā un oficiālo kopējo rādītāju astoņos gados pieaugusi no aptuveni 3 līdz aptuveni 6 procentpunktiem. Tas nozīmē, ka rekordzemais kopējais līdzdalības rādītājs daļēji atspoguļo arī paša elektorāta struktūras maiņu. Pieaugot ārvalstīs reģistrēto balsstiesīgo skaitam, kuru līdzdalība ir daudz zemāka nekā Latvijā, kopējais Latvijas rādītājs var samazināties arī tad, ja Latvijā dzīvojošo vēlētāju aktivitāte būtiski nemainās.

Ja ārvalstīs reģistrēto skaits turpinās augt un balsošanas kārtība nemainīsies, kopējo līdzdalību tas spiedīs uz leju arī tad, ja Latvijā balsotāju aktivitāte nemainīsies.

Diaspora: vēlētāju vairāk, balsotāju mazāk

Līdzdalība ārvalstīs: 23,7% (2018) → 11,6% (2026)

* 2018. g. reģistrēto skaits – aplēse. Dati: CVK (2026 – provizorisks); aprēķini: Providus

1. attēls. Ārvalstīs reģistrētie balsstiesīgie un nobalsojušie, 2018 un 2026.

2022. gads bija mobilizācijas pīķis, bet ne visur 2026. gads nozīmē tikai atgriešanos iepriekšējā līmenī

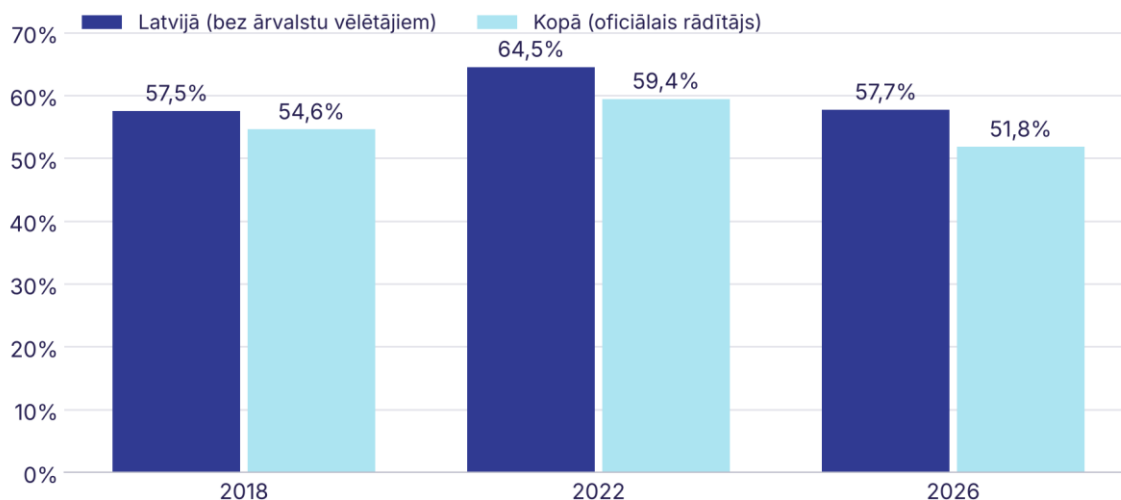
Rīgā šajās vēlēšanās līdzdalība bija 63,8%. Tas ir mazāk nekā 2022. gadā (67,5%), bet gandrīz tikpat, cik 2018. gadā (63,2%). Rīgas vēlēšanu apgabala kopējais rādītājs (46,4%) izskatās krietni zemāks, jo apgabalā ieskaitīti arī ārvalstīs reģistrētie vēlētāji. Tas jāņem vērā, salīdzinot apgabalus.

Lielākie kritumi redzami ārpus Rīgas un Pierīgas. Latgalē nobalsoja par aptuveni 24 600 cilvēkiem mazāk nekā 2022. gadā, un būtisks balsotāju skaita samazinājums redzams arī daudzos lauku novados. Rēzeknes novadā balsotāju skaits samazinājies par 27%, Ludzas novadā – par 26%. **Būtiski uzsvērt, ka Latgalē līdzdalība šajās vēlēšanās (47,2%) ir augstāka nekā 2018. gadā (43,4%), tātad tur galvenokārt noplaka 2022. gada neparasti augstā mobilizācija.**

Tas liek piesardzīgi izmantot 2022. gadu kā vienīgo atskaites punktu. Ja salīdzina tikai 2022. un 2026. gadu, redzams ļoti liels kritums. Taču Latvijā dzīvojošo vēlētāju kopējā līdzdalība 2026. gadā faktiski atgriezusies 2018. gada līmenī. Tāpēc jāvaicā ne tikai, kāpēc 2026. gadā vēlētāji neaizgāja balsot, bet arī – kas radīja neparasti augsto mobilizāciju 2022. gadā, kura šoreiz vairs neatkārtojās.

Latvijā dzīvojošo līdzdalība – atpakaļ 2018. gada līmeni

Saeimas vēlēšanu līdzdalība, %

Dati: CVK (2026 – provizorisks); līdzdalību Latvijā aprēķinājusi Providus

2. attēls. Saeimas vēlēšanu līdzdalība Latvijā un kopā, 2018–2026.

Tomēr „atgriešanās normā” neizskaidro visu. Lauku novados balsotāju skaits 2026. gadā ir aptuveni par 9% zemāks arī nekā 2018. gadā. Tas norāda uz iespējamu dziļāku un ilglaicīgāku līdzdalības sarukumu daļā Latvijas teritoriju.

Līdzdalības kritums ir cieši saistīts ar teritoriju demogrāfisko struktūru

Pašvaldību salīdzinājums rāda izteiktu saistību starp teritorijas demogrāfisko struktūru un balsotāju skaita pārmaiņām. **Līdzdalības kritums koncentrējas pašvaldībās ar vecāku demogrāfisko struktūru.** Šī saistība saglabājas arī tad, ja analizē vienlaikus ņem vērā pašvaldības tautību sastāvu un vēlēšanu apgabalu. Tas nenozīmē, ka no šiem datiem var secināt – „vecāki cilvēki šajās vēlēšanās nebalsoja”. Dati raksturo teritorijas, nevis individuālu vēlētāju rīcību. Taču tie norāda uz ciešāku saistību starp līdzdalības kritumu un teritoriju demogrāfisko struktūru.

Savukārt vairākās augošās Pierīgas pašvaldībās balsotāju skaits audzis: Mārupes novadā par 8%, Ropažu novadā par 6%.

Ja šī tendence turpināsies ilgākā laikā, demogrāfiskās atšķirības starp augošām un sarūkošajām teritorijām mainīs arī to elektorāta svaru – arvien lielāka faktiski nodoto balsu daļa koncentrēsies augošajās teritorijās.

Tautību sastāvs neizskaidro, kur vēlētāji palika mājās

Viens no izskanējušajiem skaidrojumiem zemajai aktivitātei ir krievvalodīgo vēlētāju demobilizācija. Pašvaldību līmeņa dati neliecina, ka teritorijās ar lielāku krievu tautības

iedzīvotāju īpatsvaru līdzdalības kritums būtu bijis lielāks. Saistība starp krievu tautības iedzīvotāju īpatsvaru pašvaldībā un balsotāju skaita izmaiņām 2022.–2026. gadā ir ļoti vāja. Arī tad, ja vienlaikus ņem vērā demogrāfisko struktūru un reģionu, krievu tautības īpatsvars nav statistiski nozīmīgi saistīts ar līdzdalības kritumu.

Tas, protams, neļauj secināt, kā vēlēšanās rīkojies konkrēts krievvalodīgais vēlētājs – pašvaldību līmeņa dati nav individuāla līmeņa dati. Taču tie ļauj secināt, ka kopējo 2026. gada demobilizācijas ģeogrāfiju nevar izskaidrot vienkārši ar krievvalodīgo iedzīvotāju koncentrāciju.

Demogrāfija vairāk saistīta ar līdzdalību, etnodemogrāfija – ar partiju atbalsta ģeogrāfiju

Interesanti, ka tautību struktūra, kas slikti izskaidro līdzdalības kritumu, ir daudz ciešāk saistīta ar partiju atbalsta ģeogrāfiju. Īpaši izteikti atšķiras Apvienotā saraksta un Latvija pirmajā vietā rezultātu teritoriālais raksts: pašvaldībās, kur vienam spēkam atbalsts ir augstāks, otram tas parasti ir ievērojami zemāks.

Tas nenozīmē, ka no pašvaldību datiem var tieši secināt konkrētu tautību balsojumu. Taču tas parāda svarīgu atšķirību: teritoriju etnodemogrāfiskais sastāvs daudz ciešāk saistīts ar politiskās izvēles ģeogrāfiju nekā pašu līdzdalības kritumu.

Tāpēc aiz kopējā 51,79% līdzdalības rādītāja slēpjas arī ļoti atšķirīga partiju atbalsta ģeogrāfija. Lai noskaidrotu, cik lielā mērā to radījusi atšķirīga elektorātu mobilizācija vai vēlētāju pāriešana starp partijām, nepieciešami papildu dati un papildu analīze.

Ko vēl nezinām: vai dokumenti daļai vēlētāju liedza piedalīties?

Vēl viens iespējama faktors ir personu apliecinātie dokumenti. Pirms 2022. gada vēlēšanām spēkā bija Personu apliecināšu dokumentu likuma pārejas noteikums: dokumenti, kuru derīguma termiņš beidzās kopš 2020. gada 1. marta, personas identificēšanai klātienē Latvijā tika uzskatīti par derīgiem līdz 2023. gada 30. aprīlim. 2022. gada augustā Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP) nosauca 26 661 personu no 15 gadu vecuma, kurām nebija derīga aizstājošā dokumenta. Šogad līdzīga izņēmuma nebija.

Cik balsstiesīgo pilsoņu šogad vēlēšanu dienā patiesi nevarēja nobalsot dokumenta dēļ, publiski nav zināms. Tādēļ šo faktoru nevar ne apstiprināt, ne izslēgt, un tā ietekmi nevajadzētu pieņemt bez PMLP datiem. Providus aicina PMLP publiskot šos datus un arī ir sagatavojis informācijas pieprasījumu PMLP par dokumentu derīguma statistiku uz 2018., 2022. un 2026. gada vēlēšanu dienu.

Priekšlaicīgā balsošana kopējo kritumu neizskaidro. Tās īpatsvars pieauga no 4,1% (2022) līdz 10,9% balsstiesīgo (2026), taču kopējā līdzdalība tik un tā samazinājās. Vēlētāji izmantoja citu balsošanas iespēju, bet kopumā piedalījās mazāk cilvēku.

Ko darīt

Latvija EIU Demokrātijas indeksā ir „nepilnīga demokrātija”, nevis demokrātija, kuras kvalitāti var uzskatīt par pašsaprotamu. 2024. gadā Latvijas vērtējums pieauga līdz 7,66 punktiem no desmit, taču demokrātijas kvalitāti nosaka ne tikai vēlēšanu procedūra, bet arī tas, vai pilsoņiem ir reālas iespējas iesaistīties un saprast, kā darbojas politiskā sistēma. Līdz ar to nepietiek paziņot vienu kopējo līdzdalības procentu un secināt, ka sabiedrība ir vai nav apātiska. Valstij un vēlēšanu administrācijai jāspēj publicēt savlaicīgus, precīzus un viegli lietojamus datus, kas ļauj saprast, kur līdzdalība krīt, kuri šķēršļi ietekmē vēlētajus un kādas problēmas vēl jāizpēta. Tas ir priekšnoteikums ne tikai labai analīzei, bet arī informētam, kritiskam un pilsoniski aktīvam vēlētajam.

- **Iegūt PMLP datus.** Vajadzīga informācija par to, cik balsstiesīgo pilsoņu vēlēšanu dienā nebija derīga dokumenta, sadalījumā pa pašvaldībām un valstīm. Šie dati jāsalīdzina ar CVK statistiku par atteikumiem izsniegt vēlēšanu zīmes.
- **Uzraudzīt dokumentu derīgumu pirms vēlēšanām.** Ja problēma ir liela, jāizvērtē mērķtiecīga vēlēšanu informēšana.
- **Pārskatīt diasporas balsošanas kārtību.** Šogad nebalsoja gandrīz deviņi no desmit ārvalstīs reģistrētajiem vēlētajiem. Jāizvērtē, kā mazināt praktiskos šķēršļus, arī kā vienkāršot balsošanu pa pastu un citus attālinātas balsošanas veidus.
- **Publicēt divus līdzdalības rādītājus jau vēlēšanu dienas gaitā.** Atsevišķi jārāda līdzdalība Latvijā un ārvalstīs.
- **Analizēt līdzdalību detalizētāk.** Līdzdalība regulāri jāvērtē arī pa pašvaldībām un teritorijām ar dažādu demogrāfisko struktūru. Ja novecojošās un sarūkošās teritorijās tā ilgstoši samazinās, tā ir citāda problēma nekā zemā diasporas aktivitāte, un tai vajadzīgi citi risinājumi. Iespējams, papildus vēlēšanu līdzdalības izpētei, izmantojot arī anonimizētus CVK un PMLP rīcībā esošos datus, Latvijai būtu jāapsver sistemātiska demokrātijas audita veikšana, šoreiz Valsts kontroles vadībā. Demokrātijas audits pēdējo reizi veikts 2014. gadā.

Latvijā **nav vienas atsevišķas valsts iestādes**, kuras tiešais un vienīgais uzdevums būtu „demokrātijas kvalitāte”. Tā kā Latvija ir parlamentāra un tiesiska valsts, par demokrātijas procesu un tās kvalitātes uzturēšanu kopumā ir **atbildīga visa valsts pārvaldes sistēma un trīs konstitucionālie varas atzari** kopā ar pilsonisko sabiedrību.

Secinājums

51,79% kopējā līdzdalība pati par sevi maz pasaka par Latvijas sabiedrības politisko noskaņojumu. Latvijā dzīvojošo līdzdalība faktiski atgriezusies 2018. gada līmenī – 57,7% pret 57,5% –, kamēr kopējo rādītāju arvien vairāk pazemina augošais ārvalstīs reģistrēto balsstiesīgo skaits un viņu ļoti zemā līdzdalība.

Latvijas iekšienē pārmaiņas savukārt nav vienmērīgas. Daļā teritoriju redzama 2022. gada augstās mobilizācijas noplakšana, bet lauku novados balsotāju skaits ir zemāks arī nekā 2018. gadā. Tādēļ zemā līdzdalība nav vienkārši skaidrojama ar „neatnākušajiem krievvalodīgajiem”. Līdzdalības kritums ir cieši saistīts ar teritoriju demogrāfisko struktūru, kamēr tautību sastāvs šo demobilizācijas ģeogrāfiju neizskaidro. Tajā pašā laikā etnodemogrāfiskais sastāvs ir cieši saistīts ar partiju atbalsta teritoriālo sadalījumu.

Tāpēc 2026. gada vēlēšanas nav reducējamas uz stāstu par vēlētāju apātiju. Tās ir vairāku demogrāfisku, teritoriālu un līdzdalības procesu summa. Tas nozīmē, ka vēlēšanu rezultātu nosaka ne tikai politisko preferenču sadalījums, bet arī tas, kā līdzdalība atšķiras starp teritorijām un sabiedrības grupām.

Metodoloģija. Dati: CVK (2026. gada dati provizoriski; 806 641 / 51,79%), PMLP iedzīvotāju reģistra statistika uz 01.07.2026. Līdzdalību bez ārvalstu vēlētājiem aprēķinājuši autori. 2018. gada ārvalstīs reģistrēto balsstiesīgo skaits ir aplēse, atvasināta no CVK publicētās līdzdalības. Priekšlaicīgās balsošanas dati (169 605) no CVK. Papildanalīzē pašvaldību līmenī pārbaudīta 2022.–2026. gada balsotāju skaita izmaiņu saistība ar teritoriju demogrāfisko struktūru, tautību sastāvu, vēlēšanu apgabalu un 2026. gada partiju rezultātiem. Pašvaldību līmeņa sakarības nav interpretējamās kā individuālu vēlētāju uzvedības pierādījums.